

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

372 ק"כ תבוא תשע"ב ט"ו י"א
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
etayba1@gmail.com ניתן לקבל את העלון במייל

הנושא: בביאור "חטאנו לפניך רחם עלינו".

לכן על ההכחשה באמונת ה' אנו פונים ואומרים: "חטאנו לפניך רחם עלינו", כלומר, אנחנו מתקנים ואומרים החטא היה לפניך, אתה אכן ראית אותנו בחטאינו, ולא כפי שהכחשנו בעת החטא שאינך רואה אותנו, ובהודאה זו מכפר על ההכחשה באמונת ה' בזמן החטא.

***

הגמרא בתענית (כא.) מספרת: אילפא ורבי יוחנן שהיו לומדים יחדיו תורה, ומחמת דוחק פרנסתם החליטו לצאת ולהתעסק במסחר, ולקיים בהם הפסוק (ראה ט"ו, ד) "אפס כי לא יהיה בך אביון" (היינו להיזהר שלא יבוא לידי עניות). הלכו, ובדרךם עצרו וישבו ליד כותל רעוע ואכלו את לחמם. באו לשם שני מלאכי השרת ושמע רבי יוחנן את האחד אומר לחבירו: נפיל עליהם כותל זה ונהרגם, מפני שמניחין חיי עולם הבא ועוסקין בחיי שעה. ענה לו המלאך השני: עזוב אותם מפני שיש ביניהם אחד שהשעה עומדת לו, כלומר שעתיד להתגדל ולהיות ראש ישיבה. רבי יוחנן שמע את שיחתן של המלאכים ואילו אילפא לא שמע.

שאל רבי יוחנן את אילפא, אם שמע משהו, וכשענה בשלילה, הבין שכוונת המלאכים היתה אליו שהוא עתיד לעלות לגדולה, ולכן חזר לישבה ואילו אילפא לא חזר. כשחזר אילפא כבר נעשה רבי יוחנן ראש ישיבה. אמרו אנשי המקום לאילפא: אילו היה הרב יושב ועוסק בתורה, לא היה מולך רבי יוחנן אלא אתה (מסביר רש"י: כי אילפא למד יותר מאשר רבי יוחנן).

הלך אילפא ועלה על תורן של ספינה ואמר: אם יש מי שישאל אותי על דין שנזכר בברייתות של רבי חייא ורבי אושעיא ולא אפשר לו מהמשנה אפילו את עצמי מתורן הספינה ואטבע בים. יעו"ש המשך המעשה.

יש להבין מעשיו של אילפא שבחר להעלות על ראש התורן ולא למשל על מגדל גבוה?

ונראה לבאר, כי הנמצא בספינה בלב ים רואה למולו רק ים, ובדרך כלל הדבר מביא לידי יאוש מתי אי פעם נגיע ליבשה. אולם כשמטפס ועולה אל התורן הרי שהוא מתבונן ורואה כי ממתנה להם יבשה בעוד כמה שעות של שייט. כך לומדי התורה בתחילת דרכם נראית התורה ארוכה ורחבה, לא ניתן לדעת את כולה, לעולם לא אצמח להיות תלמיד חכם, ותוהו כעומד בלב ים. לכן טפס על התורן ותתבונן, ש"סוף הכבוד לבוא" - עוד מעט תגיע ליבשה, ועוד תבוא הברכה ותצמח להיות תלמיד חכם.

מסר זה רצה להעביר אילפא בטיפוסו על ראש התורן, להראות כי ההבדל בינו לבין רבי יוחנן, הוא לא הביט על העתיד ומחמת כן עזב את לימוד תורה כדי להשיג פרנסה, לעומת רבי יוחנן שהכיר וידע "כי סוף הכבוד".

אלא שעדיין מוטל עלינו להבין מדוע אילפא לא שמע את שיחת המלאכים, שבזה התברר כי ראשות הישיבה שייכת לרבי יוחנן.

אדם ניהל בית הימורים. המהמרים היו מתכנסים סביב שולחן הרולטה הירוק, מניחים את כספם על אחד המספרים, הגלגל היה מסתובב ועוצר על אחד מהם. מי שהניח עליו את כספו, זכה בכפלים, ואילו אחרים הפסידו את השקעתם.

מושל המחוז ידע על קיומו של בית ההימורים, אבל כל עוד פעל ברשות היחיד, בצנעה, העלים ממנו עין. אולם כאשר בעיר הסמוכה עמד להיערך היריד השנתי וכל הסוחרים נהרו לשם להקים את דוכניהם – וכרגיל בירידים אלו, הוקמו גם דוכני שעשועים צבעוניים ומושכי עין – קרא המושל לבעל ההימורים, ואמר לו: "הישמר לך פן תיסע ליריד ותקים שם את שולחן ההימורים שלך".

התקומם האיש ומחה: "במה ניפלתי למול כל דוכני ההבלים והשעשועים המוקמים שם באין מפריע?"

ענה המושל ואמר: "אין כל רע בכך שאדם ישתעשע בפרוטה, או שסוחר יקנה לילדיו צעצועים וזוטות בכמה פרוטות. ואם דוכנים אלו מוסיפים צבע וענין ליריד, הם מהווים חלק מנופו. אבל ההימורים מפתים את האדם לאבד את כל כספו, מרוששים אנשים ומאמללים משפחות. איני מסכים שסוחר שהרויח רווח נאה ביריד, יפסיד את כל הונו בגלגל המזל שלך".

אבל דווקא מסיבה זו השתוקק האיש לפעול ביריד! משום שידע, שהקונים באים מצוידים בכסף, והסוחרים ירויחו בו כסף, והוא ביקש לנתב כסף זה אליו... לא ציית להוראה שקיבל, למרות שידע שיש בסמכות המושל להחרים את ציודו ולקנסו בקנס גבוה, להשליכו אל הכלא ואף לסגור לצמיתות את בית ההימורים שלו. הפיתוי היה גדול מדי, והוא קם ונסע אל היריד.

היריד הגדול נפתח ברב רעש והמולה, והמושל בא לסייר בין דוכניו. לפתע עצר בתדהמה. המוני אנשים התגודדו סביב שולחן הימורים, ובעליו גרף בקדחתנות סכומי עתק... בקושי התגבר המושל על זעמו הגואה, ושאל באיפוק: "כלום לא הזהרתך לבל תופיע ביריד?". האיש נשא את עיניו ונחרד. בקול מתנצל אמר: "אמנם כן, אך לא ידעתי שתערוך כאן ביקורת... לו הייתי יודע זאת, לא הייתי בא".

נו. איך יגיב המושל? הרי בודאי שיכעס ויחרים לו את כל ממונו.

כמו כן לכאורה אף אנו בנוסח של הסליחות אומרים: "חטאנו לפניך רחם עלינו", ומהו "חטאנו לפניך", כלומר, לא ידענו שאתה רואה אותנו, וכי דבר זה עומד לסנוגוריה, להיפך הדבר הזה מכעיס ומקומם?

אלא בשונה מבשר ודם, שאפשר לבוא ולומר לו לא ידענו שתהיה כאן, אצל בורא עולם לא שייך לומר זאת, שהרי הקב"ה נמצא בכל זמן בכל מקום, ואם כן כשאדם עובר עבירה חוץ מעצם העבירה יש בזה כפירה בה', שמכחיש שהקב"ה רואה ומביט עליו, שהרי אם היה אמין כן לא היה נכשל.

ונראה לומר, רבי יוחנן למד תורה מתוך מסירות נפש שכן בתחילת דרכו היה עשיר גדול ומכר הכל כדי לעסוק בתורה כמבואר במדרש (שהש"ר ח, ג) ומסיים המדרש: מסיים המדרש: כד דמך רבי יוחנן, היה דורו קורא עליו "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב רבי יוחנן את התורה, בוז יבוזו לו". ע"ש. כמו כן נפטר לו עשרת ילדיו בחייו (ברכות ה:), ובכל זאת המשיך לעסוק בתורה, ורק מי שיש לו מסירות נפש הוא הראוי להיות ראש ישיבה.

מעשה ובא אחד מראשי הישיבות אל רבינו הגדול מרן בעל האבי עזרי' זצ"ל להתייעץ עמו אם לפתוח ישיבה גדולה, לאחר שאחד הגבירים הגדולים כבר העמיד לרשותו בנין מפואר בשכונת הר נוף בירושלים. ואף סיוע ממשי לפתיחת הישיבה וסבר אותו ראש ישיבה שודאי שהדבר ראוי, וכבר העמיד צוות של רמ"ם ומשגיח ורק בא לקבל ברכתו של מרן זצ"ל.

אך להפתעת אותו ראש ישיבה, אמר לו מרן זצ"ל: כך לא פותחים ישיבה! ישיבה פותחים עם מסירות נפש ולא עם בנינים מוכנים רק כך יש לזה קיום.

וכל התכניות הנ"ל נגנזו.

רבי יוחנן היתה לו בחינה של מסירות נפש, מי ראוי להיות ראש ישיבה? רק מי שיש לו בחינה של מסירות נפש.

אך גם אילפא אשר לא זכה להיות ראש ישיבה, אבל מצינו דבר מיוחד אצל אילפא ועלתה לו לאילפא שהגו חכמי ישראל בספריו, כמובא במנחות (ע) כתוב אפנקסיה דאילפא כו', ובירושלמי (מעשרות פ"ב ה"ד) אמר ר' יונה אשכחתי כתוב בפינקסיה דאילפא וכו'. כלומר מכיון שאילפא לא היה ראש ישיבה היה לו זמן לכתוב את ספריו, וכך זכה כלל ישראל לפינקסים המיוחדים של אילפא וזכה להרביץ תורה על ידי כתיבת התורה.

וזה מלמד אותנו פעמים תלמיד חכם רוצה למסור שיעורים להיות ר"מ או ראש ישיבה ומשמים לא מזמנים לו זאת, צריך לדעת, שכנראה מוטל עליו תפקיד אחר בעולם ועליו לכתוב ספרים ולזכות את הרבים בספריו. וכל אחד ואחד יש לו את התפקיד המיוחד שלו.

***

הגמרא בבבא מציעא (פד) מספרת "יום אחד שחה ר' יוחנן בירדן, וראה אותו ריש לקיש וחצה את הירדן אחריו. אמר לו ר' יוחנן: כוחך לתורה. אמר לו ריש לקיש: יופיך ראוי לנשים. אמר לו ר' יוחנן: אם תחזור בך, אתן לך את אחותי שהיא יפה ממני. קבל עליו ריש לקיש. כשרצה לחזור ולהביא את בגדיו, לא היה יכול. קרא ושנה עד שנהיה אדם גדול".

ונחלקו רש"י ותוספות (עי' תוס' בבא מציעא פד. יבמות נז), האם ריש לקיש כבר מתחילת דרכו היה רשע וכך היא דעתו של רש"י, או שבתחילה היה תלמיד חכם, אלא שאחר כך מעד ונעשה ראש הליסטים. תוספות מדייקים מדברי ר' יוחנן אל ריש לקיש- חזור בך: "מתחלה ידע הרבה, אלא שפרק עול תורה ונעשה עם הארץ ועסק בלסטיות. מדקאמר: 'אי הדרת בך' משמע להיות כבתחילה, ולא תפרוק עול תורה מעליך".

אלא שיש לשאול לפי רש"י שריש לקיש כבר מלידתו היה רשע, כיצד שייך בו לשון "הדרינא בך"?

שאלה זו באמת יש לשאול על ימינו, יהודים שלא נולדו על ברכי התורה והמצוות, לא למדו יהדות, לא התחנכו על-פי דרכה, וקצתם אפילו לא ידעו שהם יהודים. בשלב כלשהו בחייהם התוודעו ליהדותם והחליטו להתחיל להתקרב אל התורה ולהתנהג על-פי הוראותיה. לכל אלה היהדות היא דרך חדשה, שאותה לא הכירו. אף קשה היה לבוא אליהם בטענה כלשהי, משום שהיו בבחינת תינוקות שנשבו.

במבט ראשון נראה שמושג ה'חזרה בתשובה' אינו הולם אותם. מתאים היה לכנות זאת 'גילוי היהדות' וכדומה. לכאורה אין כאן מה לדבר על חזרה ועל שיבה. איך אפשר לחזור למקום שלא היית בו מימך.

אלא מכאן אתה למד "אלהי נשמה שנתת בי טהורה", כל יהודי נולד עם נשמה טהורה, גם אם הוא נולד למשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות, ובעומק הדברים גם כאן יש חזרה ושיבה, ואין זה מעבר לדרך חדשה וזרה. גם מי שלא התחנך על ברכי היהדות ואף מי שלא ידע שהוא יהודי – בנפשו פנימה היה ונשאר יהודי, והיהדות הייתה ונוותרת שלו. הוא 'היה כאן', גם אם לא ידע זאת. אולי מבחינת התודעה שלו אלה דברים חדשים ובלתימוכרים, אבל מצד האמת הפנימית שלו – היהדות הייתה שלו, ונפשו הייתה קשורה בה מאז ומעולם. עכשיו הוא רק מגלה זאת. ולכן גם אצל ריש לקיש שייך לומר "הדרינא בך".

הגמרא ביומא (פו) אומרת: רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר שובו בנים שובבים עבר על לא תעשה ועשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אבל מי שיש חילול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון.

כתב בספר "בני יששכר" (מאמר גדולה תשובה דרוש יד, לט) בשם החיד"א שבתשובה מאהבה נמחל לשב מיד, ואין דיני חילוקי כפרה, ואין צורך להמתין ליום הכיפורים במצוות לא תעשה, ולא ליסורים בכריתות ומיתות ב"ד, ולא במיתה בעוון חילול ה'. וכתב שלא ברור מקורו אבל בודאי בשמים עליותיו.

ואכן החיד"א כתב חידוש זה בשני מקומות. בפירושו "חומת אנך" לשיר השירים על הפסוק: "אני לדודי ודודי לי", כתב: עוד רמז דצריך לשוב מאהבה דאז תיכף מתכפרין עוונותיו, שכתבו המפרשים שארבעה חלוקי כפרה הם לשב מיראה דווקא, וזה שאמר 'אני לדודי' התשובה צריכה מאהבה, למשל האשה המתרפקת על בעלה מתוך אהבה, ואז 'ודודי לי', תיכף ה' עימו, ואין צריך שום זמן.

במקום זה אכן החיד"א לא הזכיר את מקורו ואליו רומז ה"בני יששכר", אבל בפירושו "נחל אשכול" על הפסוק: "שחולת אהבה אני", כתב החיד"א: "וכי תימא, צריך לקיים התשובה על דרך ארבעה חלוקי כפרה שהם באופנים שונים וזמנים חלוקים, לזה אמר: 'חולת אהבה אני', וכתב מהרש"א בחידושי אגדות דהשב מאהבה תכף מתכפר לו על הכל ואין צריך יסורים ומיתה".

ומצאתי להם מקור בספר חרדים (חלק אחרון תחילת פרק ג), בשם רבינו מאיר מטוליטולא: תנן במסכת אבות: 'תשובה ומעשים טובים כתרסיס בפני הפורענות', הקשה רבינו מאיר מטוליטולא: דהא תניא: 'ארבעה חלוקי כפרה וכו' ותיריך: דהתם בשב מיראה, דזדונות נעשות לו כשגגות, והכא בשב מאהבה דעוונות נעשות לו כזכויות.

חודש אלול זמן של "אני לדודי ודודי לי", הזכיר "דודי" ולא הזכיר "אבלי", כי אצל אבא שייך פעמים שצריך להעניש כשילד אינו מתנהג כראוי, אולם הדוד אין לו תפקיד לחנך וכל כולו אהבה לילד. זהו חודש אלול זמן של גילוי אהבה בין הקב"ה לבניו, וממילא הזוכה לעשות תשובה בחודש אלול, עושה תשובה מאהבה, ואינו זקוק לכפרה של יום הכיפורים, וכשמגיע ראש השנה נכתב ונחתם מיד לחיים טובים.

הגמרא ביומא (פו) אומרת: רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד. עבר על עשה ושב, אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר "שובו בנים שובבים". עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם". עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין, שנאמר "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם", אבל מי שיש חילול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת, שנאמר "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון".

כתב בספר "בני יששכר" (מאמר גדולה תשובה דרוש יד, לט) בשם החיד"א שבתשובה מאהבה נמחל לשב מיד, ואין דיני חילוקי כפרה, ואין צורך להמתין ליום הכיפורים במצוות לא תעשה, ולא ליסורים בכריתות ומיתות ב"ד, ולא במיתה בעוון חילול ה'. וכתב שלא ברור מקורו אבל בודאי בשמים עליותיו.

ואכן החיד"א כתב חידוש זה בשני מקומות. בפירושו "חומת אנך" לשיר השירים על הפסוק: "אני לדודי ודודי לי", כתב: עוד רמז דצריך לשוב מאהבה דאז תיכף מתכפרין עוונותיו, שכתבו המפרשים שארבעה חלוקי כפרה הם לשב מיראה דווקא, וזה שאמר 'אני לדודי' התשובה צריכה מאהבה, למשל האשה המתרפקת על בעלה מתוך אהבה, ואז 'ודודי לי', תיכף ה' עימו, ואין צריך שום זמן.

במקום זה אכן החיד"א לא הזכיר את מקורו ואליו רומז ה"בני יששכר", אבל בפירושו "נחל אשכול" על הפסוק: "שחולת אהבה אני", כתב החיד"א: "וכי תימא, צריך לקיים התשובה על דרך

ארבעה חילוקי כפרה שהם באופנים שונים וזמנים חלוקים, לזה אמר: 'לולת אהבה אני', וכתב מהרש"א בחידושי אגדות דהשב מאהבה תכף מתכפר לו על הכל ואין צריך יסורים ומיתה".

ומצאתי להם מקור בספר חרדים חלק אחרון תחילת פרק ג', כתב דבר זה בשם רבינו מאיר מטוליטולא: תנן במסכת אבות: 'תשובה ומעשים טובים כתרס בפני הפורענות', הקשה רבינו מאיר מטוליטולא: דהא תניא: 'ארבעה חילוקי כפרה וכו' ותיריך: דהתם בשב מיראה, דזדונות נעשות לו כשגגות, והכא בשב מאהבה דעוונות נעשות לו כזכויות.

חודש אלול זמן של "אני לדודי ודודי לי", הזכיר "דוד" ולא הזכיר "אבי", כי אצל אבא שייך פעמים שצריך להעניש כשילד אינו מתנהג כראוי, אולם הדוד אין לו תפקיד לחנך וכל כולו אהבה לילד. זהו חודש אלול זמן של גילוי אהבה בין הקב"ה לבניו, וממילא הזוכה לעשות תשובה בחודש אלול, עושה תשובה מאהבה, ואינו זקוק לכפרה של יום הכיפורים, וכשמגיע ראש השנה נכתב ונחתם מיד לחיים טובים.

בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב מובא: "בן עזאי אומר: תדע לך כח התשובה. בא וראה מר' שמעון בן לקיש שהיה הוא ושני רעיו בהרים, גוזלין וחומסין כל אשר יעבור עליהם בדרך. מה עשה ר' שמעון? הניח לשני רעיו שודדין בהרים ושב לאלהי אבותיו בכל לבו בצום ובתפילה, והיה משכים ומעריב לבית הכנסת לפני הקב"ה, והיה עוסק בתורה כל ימיו ובמתנות עניים ולא שב על מעשיו הרעים עוד, ונתרצית תשובתו".

ונראה לומר כי ריש לקיש עשה תשובה מאהבה, שכאשר קיבל על עצמו עול מצוות עבור אחותו של רבי יוחנן, עורר כאן מידת אהבה, אמרלו רבי יוחנן: חילך לאורייתא – תשתמש במידת אהבה לאהבת ה', ותבוא לידי תשובה מאהבה, ועל ידי זה כל זדונותיו יפכו לזכויות. ולכן קבלת התשובה של ריש לקיש היתה בנהר הירדן לרמז על "ירד – דין" שהסתלק הדין מריש לקיש, כי כל זדונותיו נהפכו לזכויות.

והגאון הגדול רבי יוסף חיים אוהב ציון שליט"א הביא לכך מקור נפלא מהגמרא ביומא (פו:) כי בעל המימרא שהעושה תשובה מאהבה זדונותיו נהפכין לזכויות הוא ריש לקיש עצמו. והיה נאה דורש ונאה מקיים. ושפתיים יישק.

***

"כתר" של תפילת מוסף אומרים את הפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ואחר כך: "הוא אֱלֹהֵינוּ. הוא אֲבִינוּ. הוא מְלַכְנוּ. הוא מוֹשִׁיעֵנוּ. הוא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִגְאֲלֵנוּ שִׁנִּית. וְיִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמֵי לִעֲיֵי כָּל חַי לְאֵמֶר. הֵן גְּאֻלְתִּי אֶתְכֶם אַחֲרֵית כְּרֵאשִׁית לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

והוא על כך הבית יוסף (סימן תכ"ג): ולמה נהגו לומר פעמים ולהיות לכם לאלהים בקדושה - מצאתי בתשובת הגאונים לפי שבימי רב גזר יוזגדר מלך פרס שלא יקראו קריאת שמע, מה עשו חכמים שבאותו הדור, תקנו להבליעו בין הקדושות, רישא שמע ישראל וסיפא אני ה' אלהיכם, ולמה תקנו לומר בהבלעה כך? כדי שלא תשתכח קריאת שמע מפי התינוקות, ובקשו רחמים מן השמים, ובא תנין בחצי היום ובלע יוזגדר מלך פרס בבית משכבו ובטלה הגזירה. אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל שלא לאמרה בקדושה כלל כדי שיתפרסם הנס לדורות, אלא נקבע אותה בתפילת המוספין ובתפילת נעילה שאין שם קריאת שמע כלל, וכן מנהג בשתי ישיבות, עכ"ל".

ויש לומר שבא נחש לבולעו, כיון שכתב בספר מגלה צפונות (פרשת ויקרא) שבפרשת קריאת שמע יש "ח אזכרות כנגד י"ח חוליות שבשדרה, ועל ידי קריאת שמע יצאל ששדרתו לא תתהפך לנחש לאחר מותו. יעו"ש. לכן כאשר מלך פרס ביטל את אמירת קריאת שמע ורצה לגרום בזה להפוך שדרותיהם של ישראל לנחש, לכן נענש שבא נחש ובלע אותו.

***

ארבע פעמים ביום אנו אומרים קריאת שמע – בשחרית וערבית וזהו חיוב מן התורה, ועוד בבקר באמירת הקרבנות ובקריאת שמע על המיטה. לאחר קריאת שמע אנו מוסיפים את המשפט: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". משפט זה אינו מופיע בתנ"ך, וודאי שאינו מופיע בין הפסוק הראשון בקריאת שמע לבין הפסוק השני.

ובכ"ז תקנת חז"ל היא לאומרו בתוך פסוקי קריאת שמע, ולאומרו בלחש. משפט-פסוק זה הוצמד גם לסוף תפילת 'אנא בכח'.

ומצינו שני טעמים מדוע אומרים זאת בלחש, טעם ראשון של הרמב"ם (פ"א מהלכות קריאת שמע ה"ד): מפני שהפסוק הזה איננו חלק מקריאת שמע. שהרי פרשת שמע היא שמע ישראל

וההמשך הוא "ואהבת", ואין נכנס באמצע "ברוך שם"? אומרת הגמרא בפסחים (נו): ברגעים האחרונים לפני מיתתו, אסף יעקב את כל בניו וביקש לוודא שכולם, ללא יוצא מן הכלל, שלמים באמונתם באלוקים. שאל אותם יעקב: "בניי, האם יש בכמם אחד שאינו הגון?", וכולם ענו לו ביחד: "שמע ישראל, השם אלוקינו השם אחד", כלומר, כולנו מאמינים באחדות השם, ו"כשם שאין בליבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד". כששמע זאת יעקב אבינו, מיד הודה לקדוש ברוך הוא ואמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

מסיבה זו, בכל פעם שאנו קוראים קריאת שמע ואומרים: "שמע ישראל השם אלוקינו השם אחד", גם אנו משבחים את הקדוש ברוך הוא באותו פסוק שקרא יעקב אבינו. אבל, כדי להבדיל בין "ברוך שם" לבין הטקסט המקורי של קריאת שמע שנאמר בתורה, אנו אומרים אותו בשקט.

סיבה שניה אומר המדרש (דברים רבה פרשה ב' אות ל"ב): הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" הוא חלק מתפילת המלאכים, והוא הגיע אלינו על ידי משה רבינו. כאשר משה עלה למרום לקבל את התורה, הוא שמע את מלאכי השרת משבחים כך את הקדוש ברוך הוא, והביא לנו 'משם' את הסוד הזה.

המדרש ממשיך את זה לאורח שביקר בארמון המלך וגנב משם תכשיט יפה ויקר שעונדים אותו רק בארמון, והזהיר את אשתו להתקטט בתכשיט הגנוב רק בצנעה, בתוך הבית, כדי שהגניבה לא תתגלה... כך גם אנחנו לא 'צועקים' בקול את הסוד ש'גנבנו' מהמלאכים.

רק יום אחד בשנה אנו אומרים "ברוך שם" בקול רם, בלי מורא – ביום הכיפורים. כפי שכתב השולחן ערוך (אורח חיים סימן תרי"ט סעיף ב'): בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם. ע"כ. וכתב המגן אברהם (סק"ח) הטעם, משום שבכל השנה אומרים אותו בלחש מפני שמשך רבינו גנבו מהמלאכים, אבל ביום הכיפורים גם ישראל דומים למלאכים. יעו"ש כל דבריו.

[ונפק"מ בין שני הטעמים האם כשאומר את הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" לא בזמן קריאת שמע, כגון אחר "אנא בכח", או בזמן אחר, האם צריך לאומרו בלחש או יכול לומר בקול רם. שלפי טעמו של הרמב"ם יכול לאומרו בקול רם, ואילו לפי טעמו של המדרש צריך לאומרו בלחש. יעו"ש שר"ת תורה למשה סימן קצ"ו ובספר עוד יוסף חי פרשת מקץ סעיף ח'.]

אחר שנתברר כי הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מקורו מתפילת המלאכים, יש לשאול מדוע בחר יעקב קודם פטירתו לומר את תפילת המלאכים?

אלא מעלת המלאכים שתמיד שוררת ביניהם אחדות כפי שאנו אומרים בתפילה "כולם אהובים" וכן "עושה שלום במרומיו". פעם אחת בשנה עם ישראל מאוחד ואוהב זה את זה והוא ביום הכיפורים, כמו שכתב רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן איש חי (ש"א, פרשת וילך סעיף ה'): וטוב שהחזן יכריז קודם כל נדרי לומר, רבותי תמחלו זה לזה, ויאמרו הקהל מחלנו, כדי שיתעורר אותה שעה סנגוריא למעלה על ישראל, דבר בעתו מה טוב, וכן הנהגתי בעזרת ה' יתברך, פה עירנו יכוננה עליון אמן. עכ"ל. ובזה אנו דומים ביום הכיפורים למלאכים, ולכן אומרים אנו בקול את הפסוק: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

כמו כן כאשר יעקב אבינו ראה את אחדותם של השבטים סביב מיטתו בחר לומר את תפילת המלאכים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

עוד נראה לומר בהקדם, בפירוש הדר זקנים לבעלי התוספות (פרק כ"ח פסוק ג') כותב: ד"א מלאכי אלהים עולים ויורדים בו אותם מלאכים שירדו כאשר ראו בנות האדם היפות לא עלו עד עתה כי כשירדו מצאו בתולה אחת אמרו לה שמעי לנו. אמרה להן ומה תתנו לי אמרו לה כנפים שלנו ונלמדך שם המפורש וילמדו לה שם המפורש ויתנו לה כנפים מיד פרחו בשמים. אמר לה הקדוש ברוך הוא הואיל וברחת מן העבירה אקבע לך שם במזלות והיינו מזל בתולה והמלאכים שנתנו לה כנפיהם לא יכלו לעלות עד עתה שמצאו סולם לעלות.

וכן כתב בפירוש הרא"ש (בראשית פרק ו ב) וז"ל: כי טובות הנה פי' יפות כמו שבע פרות הטובות ובמדרש טובת כתי' נערה בתולה צדקת היתה וכשירדו בני האלהים א"ל תשמעי לנו ואל"ל לא אשמע לכם אם לא תעשו הדבר הזה שנתנו לי כנפים שלכם כד"א שש כנפים לאחד נתנו לה כנפיהם מיד פרחו לשמים ונמלטה מן העבירה ואחזה פני כסא והקב"ה פרש עליה עננו וקבלה וקבעה במזלות והיינו מזל בתולה והמלאכים נשאו בארץ ולא יכלו

לעלות עד שמצאו סולם שיעקב אבינו חלם ועלו הה"ד והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו.

נמצא כי בכוחו של יעקב אבינו להעלות מלאכים חסרי כנפיים.

וכתב בספר אוהב ישראל (פרשת וישב) בשם כתבי האר"ז^ל: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" - אינון שית תיבין נגד שית גדיפין של המלאכים. ע"כ.

ויש לומר, כי המקיים מצוות בורא מלאכים, אולם פעמים מחסיר בשלמות המצוה ועל ידי זה חסרים למלאכים כנפיים, ומעתה תפקידו לתקן את הכנפיים כדי שהמלאכים יוכלו להעלות למעלה לשורשם, ועל ידי אמירת שש התיבות של "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" כנגד ששת כנפי המלאכים מתקן את כנפיהם של המלאכים שנבראו על ידי מצוותינו. ובאמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" של בקר מתקן את כנפיהם של המלאכים שנבראו מצוותיו בלילה, ובאמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מתקן את כנפיהם של המלאכים שנבראו ממצוותיו ביום.

לכן קודם פטירתו בוחר יעקב אבינו לומר את הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", כדי לתקן בזה את כל המלאכים שנבראו במשך ימי חייו, שמא לא ברא את המלאכים בצורה המושלמת וחסרים להם כנפיים.

עוד נראה לומר, על פי הגמרא בברכות (י:): המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א:ז) ופסוק זה נאמר על המלאכים.

וביאר המב"ט בספרו בית אלהים (שער התפילה פרק ז') ענין זה שאנו עומדים בתפילה ברגל ישרה כדי להידמות למלאכים. והוא שהמלאכים בדר"כ יש להם תפקיד מסויים אך לפעמים חריגים צורכים לעשות היפוך מתפקידם. ולמשל מובא בפסחים (ק"ה -:) בזה"ל דרש רבי שמעון השלוני בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמו שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבוננו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש. אמר לו גבריאל: אין גבורתו של הקדוש ברוך הוא בכך שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקדוש ברוך הוא: רד! באותה שעה פתח גבריאל ואמר: "ואמת ה' לעולם". ע"כ.

נמצא שהמלאך גבריאל שהוא ממונה על האש השתמש בכח הקירור שהוא היפוך טבעו כדי לקדש שם שמים. כן אנחנו חייבים להשתמש בשתי כוחות הפוכות יצה"ט ויצה"ר יחדו כדי לקדש שם שמים ולכן אנו עומדים ברגל ישרה לייחד צד הימין (יצה"ט) וצד השמאל (יצה"ר) לומר שאינם דבר והיפוכו אלא הכל לתכלית אחד. עכת"ד המב"ט.

לפי זה כאשר יעקב אבינו אמר לשבטים כל אחד ואחד את מעלתו וטבעו המיוחד האחד "יששכר חמור גרם" השני "אילה שלוחה", וכן הלאה, הוסיף ואמר להם את תפילת המלאכים כדי ללמדם שמוטל עליהם להידמות למלאכים, שאע"פ שהאחד טבעו "חמור גרם" אולם אל יעשה רק מה שטבעו אומר לו, כי פעמים צריך לעשות ההיפך מטבעו, ומוטל עליו עתה להיות "אילה שלוחה". וכן מי שטבעו "אילה שלוחה" פעמים צריך לעשות ההיפך מטבעו, ולהתנהג בבחינת "חמור גרם".

והנה על פי הביאור השני שהזכרנו שעל ידי אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בורא את כנפיהם של המלאכים שנבראו ממצוותיו, יש לבוא ולתקן.

כידוע למלאכים אין בחירה כי אין להם יצר הרע, כמו שאומר משה רבינו למלאכי השרת בשבת (פח:): "וכי יצר הרע יש ביניכם". כמו כן אומר רש"י (תחילת פרשת וירא) על הפסוק "וסעדו לבכם" שלא נאמר "לבבכם" אלא לבכם מלמד שאין יצר הרע שולט במלאכים.

לפי זה יש לשאול, כתב בספר חסידים (סימן תק"א) שבראש השנה הקב"ה דן על כל העולם כולו ואף על המלאכים. וכן אנו רגילים לומר במוסף דימים נוראים את הפיוט הנורא 'ונתנה תוקף' ובתוך דבריו אומרים "ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון וכו'". ויל"ע למה ועל מה נאחזו המלאכים ברעדה? ממה יש להם לפחד הלא אין להם בחירה ואין להם חטאים ולמה הם רועדים ביום הדין? [כמו כן יש לעיין מה שכתבו התוס' בערכין (י:): והשטמ"ק שם, דרק בני אדם אינם אומרים שירה ב"ה ויוה"כ משום שספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו אבל המלאכים כן אומרים שירה וקשיא דגם עליהם יש דין? ועוד חזון למועד]

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו יערות דבש (ח"א דרוש ב') פירש שענין החטא הוא בשני אופנים האחד הוא חטא המורגל

שבו מחמת חמדה ותאוה להבלי העולם וכדומה, שכ"ז בא מן היצה"ר וחטא כזה ל"ש אצל המלאכים. ויש עוד אופן חטא והוא להיות כל חשקם ותכלית שלמותם להשיג ולראות מראות האלקים ומקום כבודו ויש להם מדרגה מזמן לזמן ואם הי' ממהרים לרוב עוצם תשוקתם העלול להביט ולעלות מהר יותר כפי המדרגה הראוי' להם בזמן ולאט לאט זהו אצלם עון ועל זה הם מקבלים עונשים.

אולם לפי דרכינו יש לפרש, שהפחד של המלאכים הוא האם עם ישראל תיקנו את כנפיהם ויזכו לעליה או שישארו ללא כנפיים.

***

חז"ל אומרים (בראשית רבה פרשה נ, אות ב' וביתר ביאור ברש"י תחילת פרשת וירא): "מלאך אחד אינו עושה שתי שליחויות". ולכן היה צורך לשלוח שלשה מלאכים לאברהם אבינו. לכל אחד משלושת המלאכים היה תפקיד כיון "שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות": מלאך אחד (מיכאל) בא "לבשר את שרה"; מלאך שני (גבריאל) בא "להפוך את סדום"; ומלאך שלישי (רפאל) בא "לרפאות את אברהם", ולאחר שסיים שליחותו זו "הלך משם להציל את לוט".

והנה, הגמרא במסכת נדה (טז): מביאה דריש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לפניו רבוננו של עולם טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדר' חנינא דא"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. ע"כ.

ומאידך מצינו במסכת סנהדרין (צו): אמר רבי יוחנן: אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו, שנאמר "והלילה אמר הורה גבר". כלומר, שהמלאך הנקרא לילה, הממונה על ההריון בא לעזרתו של אברהם במלחמה כנגד ארבעת המלאכים, וצריך ביאור הכיצד, הרי אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות (אם כי אפשר לומר שבגמרא בנדה שם מבואר שרבי יוחנן דורש אחרת את הפסוק, ולא מסכים לדרשתו של רבי חנינא בר פפא ממילא אפשר לומר שלדעת רבי יוחנן אין מלאך הנקרא לילה הממונה על ההריון, אולם הראו לי שבערוך לנר בנדה מבואר לא כן)?

ונראה ליישב, על פי מה שנכתב בשו"ת בעלי התוספות (נספח סי' ט"ט), שהמלאך הממונה על ההריון הנקרא לילה, לוקח הנשמות מהגוף (פירוש החדר ברקיע שכל הנשמות נחצבות משם כמבואר ביבמות סב.), ולפעמים הוא טועה ומשים נשמה הראויה להיות גוי במעי יהודיה והוא נעשה משומד, ולפעמים משים נשמה הראויה להיות יהודי במעי גוי' והוא נעשה גר.

לפי זה יש לומר, הגמרא במסכת נדרים (לב). אומרת: "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: "וירק את חניכיו ילידי ביתו". ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה, שנאמר: "במה אדע כי אירשנה". ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהיכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר: "תן לי הנפש והרכוש קח לך".

הרי לנו כי היה מוטל על אברהם במלחמה זו להביא גרים תחת כנפי השכינה, ואותן נשמות אבודות שנמצאות בין הגויים היא אשמתו של המלאך הנקרא לילה כנ"ל, לכן בא מלאך זה וסייע לאברהם במלחמתו.